

Individualizacija u provođenju aktivnosti s predškolskim djetetom s Down sindromom

Novak, Tonka

Undergraduate thesis / Završni rad

2017

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Teacher Education / Sveučilište u Zagrebu, Učiteljski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:147:098906>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-10**

Repository / Repozitorij:

[University of Zagreb Faculty of Teacher Education - Digital repository](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA ODGOJITELJSKI STUDIJ

TONKA NOVAK

ZAVRŠNI RAD

INDIVIDUALIZACIJA U PROVOĐENJU
AKTIVNOSTI S PREDŠKOLSKIM
DJETETOM S DOWN SINDROMOM

Petrinja, rujan 2017.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA ODGOJITELJSKI STUDIJ
Petrinja

PREDMET: INKLUZIVNA PEDAGOGIJA

ZAVRŠNI RAD

Ime i prezime pristupnika: **TONKA NOVAK**

**TEMA ZAVRŠNOG RADA: INDIVIDUALIZACIJA U
PROVOĐENJU AKTIVNOSTI S PREDŠKOLSKIM
DJETETOM S DOWN SINDROMOM**

MENTOR: izv. prof. dr. sc. Jasna Kudek Mirošević

Petrinja, rujan 2017.

SADRŽAJ

SAŽETAK.....	5
SUMMARY	6
1. UVOD	7
2. STAVOVI O TEŠKOĆAMA U RAZVOJU OD ANTIKE DO DANAS	8
3. DOWN SINDROM.....	11
3.1. OSOBITOSTI DJECE S DOWN SINDROMOM.....	11
3.2. RAZVOJNE KARAKTERISTIKE DJECE S DOWN SINDROMOM.....	13
3.2.1. MOTORIČKI RAZVOJ DJETETA S DOWN SINDROMOM.....	13
3.2.2. SENZOMOTORNI I SOCIJALNI RAZVOJ DJETETA S DOWN SINDROMOM	13
3.2.3. RAZVOJ GOVORA DJETETA S DOWN SINDROMOM	15
4. DIJETE S DOWN SINDROMOM U ODGOJNOJ SKUPINI	16
5. ODGOJITELJ U RADU S DJETETOM S DOWN SINDROMOM.....	17
6. INDIVIDUALIZIRANI ODGOJNO-OBRAZOVNI PLAN	18
7. SURADNJA ODGOJITELJA I RODITELJA DJETETA S DOWN SINDROMOM	19
8. ISTRAŽIVANJE: RAD S DJECOM S DOWN SINDROMOM U DJEČJIM VRTIĆIMA NA PODRUČJU ZAGREBAČKE ŽUPANIJE	20
8.1 METODE ISTRAŽIVANJA	20
8.1.1. ISPITANICI.....	20
8.1.2. MJERNI INSTRUMENTI I NAČIN PROVEDBE ISTRAŽIVANJA.....	21
9. AKTIVNOSTI KOJE BI ODGOJITELJI PROVODILI ILI NE BI PROVODILI U RADU S DJETETOM S DOWN SINDROMOM	22
9.1. PRIKAZ AKTIVNOSTI NAVEDENIH U ANKETI I PRIKAZ DOBIVENIH REZULTATA.....	22
9.2. OSVRT NA REZULTATE DOBIVENE ISTRAŽIVANJEM	26

10. ZAKLJUČAK.....	27
--------------------	----

LITERATURA

SAŽETAK

Jedno od 650 novorođene djece rađa se s Down sindromom. Bolje razumijevanje ovog sindroma važno je kako bi se osobama s Down sindromom i njihovim obiteljima olakšao život i pružila prilika da on bude potpuniji i aktivniji. U ovom je radu opisan upravo ovaj genetski poremećaj, opisana je važnost uključivanja djeteta s Down sindromom u redovite odgojno-obrazovne programe, potreba za izradom individualiziranog odgojno-obrazovnog plana za rad s djetetom s Down sindromom, te važnost suradnje odgojitelja i roditelja djeteta s Down sindromom. Cilj ovog završnog rada je ispitivanje odgojitelja o provođenju aktivnosti za dijete s Down sindromom koje je uključeno u redovite odgojno-obrazovne programe. U svrhu ovoga rada i istraživanja na ovu temu provela sam s odgojiteljima upitnik u predškolskim odgojno-obrazovnim ustanovama. U istraživanju sam polazila od hipoteze kojom sam pretpostavila da odgojitelji provode dovoljno aktivnosti u radu s djetetom s Down sindromom kojega uključuju u aktivnosti s drugom djecom. U istraživanju je sudjelovao 31 odgojitelj s područja Zagrebačke županije. Iako je glavni nedostatak istraživanja bio mali broj ispitanika, rezultati istraživanja potvrdili su navedenu hipotezu.

Kao i svako dijete bez teškoća i dijete s Down sindromom ima pravo biti aktivnim sudionikom zajednice u kojoj obitava. Ima pravo na obrazovanje, na maksimalno iskorištavanje vlastitih mogućnosti i potencijala.

Pozitivan odnos prema djetetu s Down sindromom prijeko je potreban za sve članove društva, jer će si obitelj time olakšati nametnutu joj ulogu, bilo zaštitiničku, socijalnu, moralnu, odgojnu, ekonomsku ili kreativnu (Zergollern-Čupak, 1998).

Ključne riječi: dijete s Down sindrom, uključivanje u redoviti sustav predškolskog odgoja i obrazovanja, individualizirani pristup odgojitelja

SUMMARY

One in 650 newborn babies is born with the Down syndrome. Better understanding of this syndrome is important for people with Down syndrome and their families, to ease life and provide the opportunity for it to be more complete and active. This paper describes the genetic disorder, as well as the importance of including a child with Down syndrome in regular education programs, the need to develop an individualized educational plan for working with a child with a Down syndrome, and the importance of co-operation between educators and the child's parents. The purpose of this final paper is to inquire educators about conducting activities for a child with Down syndrome that is included in regular educational programs. As a further purpose of this paper and research topic, I have conducted a questionnaire with the educators in pre-school educational institutions. In my research, I began with the hypothesis where I assumed that the educators are conducting enough activities while working with a child with Down syndrome which is involved in activities with other children. 31 educator from the Zagreb County participated in this research. Although the main lack of this research was a small number of respondents, the results of the research confirmed the above-mentioned hypothesis.

Like any child without difficulties, a child with Down syndrome has the right to be an active participant in the community in which it lives. The child has a right to education, and maximization of its skills and potential.

A positive relationship with a child with Down syndrome is a prerequisite for all members of society, because it will make it easier for the family to act upon the imposed role; whether protective, social, moral, educational, economical or creative.

Keywords: child with Down syndrome, importance of including a child with Down syndrome in regular education programs, individualized educational plan

1. UVOD

Stavovi prema osobama s teškoćama u razvoju kao, uostalom, i stavovi prema svim manjinskim grupama nisu urođeni, nego su naučeni, između ostalog, i kroz predrasude i neznanje drugih. Mijenjanje stavova složen je i dugotrajan proces koji se velikim dijelom zasniva i na iskustvu. Dakle, želimo li da se stavovi društva promijene treba stvarati uvjete u kojima će doći do interakcije osoba sa i osoba bez teškoća u razvoju. Prvi korak k tomu treba biti uključivanje djece u redovni sustav odgoja i obrazovanja. Dosadašnja praksa pokazala je da se takvom interakcijom stječu pozitivna iskustva (Pintarić Mlinar, 2014).

Čovječanstvo duguje djetetu ono najbolje što mu se može pružiti. Tako smatra Ženevska deklaracija o pravima djeteta objavljena još daleke 1924. (deklaracija koja 1959. godine dobiva svoj konačni oblik u Deklaraciji o pravima djeteta). Vrijedi li to pravilo za svu djecu? Što je s provedbom toga duga prema djeci koja su drugačija? Kakva su prava i mogućnosti za potporu djece koja boluju od teške nasljedne bolesti kao što je Downov sindrom? (Zergollern-Čupak, 1998).

U usporedbi s najčešćim oblicima predškolskog odgoja koji su u Hrvatskoj prevladavali prije petnaestak godina (negdje i samo prije pet, šest godina), danas smo svjedoci značajnog rasta inkluzivnih predškolskih programa (Pintarić Mlinar, 2014). Vrtić kao odgojno-obrazovna ustanova integrira zdravstvenu i socijalnu skrb s odgojno-obrazovnom skrbi, a rani odgoj i obrazovanje temelji su cjeloživotnog učenja i obrazovanja. Djetinjstvo je životno razdoblje koje ima svoje vrijednosti i specifičnosti i djeci se mora omogućiti da ga žive u najboljim mogućim uvjetima – ono nije pripremna faza za nešto drugo, život ili školu.

Zajedništvo vrijednosti u pristupu obrazovanju sadržano je u temeljnim strateškim dokumentima, primjerice u uvodu Nacionalnog obrazovnog kurikulumu (2007): *Načela, koja čine vrijednosna uporišta za izradbu i ostvarenje nacionalnoga kurikulumu, jesu: jednakost obrazovnih mogućnosti za sve – svako dijete i svaki učenik ima pravo na svoj najviši obrazovni razvoj; jednakost obrazovnih mogućnosti temelji se na društvenoj pravednosti; obrazovanje i školovanje ne može biti povlastica manjine niti se može umanjiti prema razlikama – etničkim, spolnima, rodnima ili drugim društveno uvjetovanima.*

Inkluzija u ranom djetinjstvu podrazumijeva zajedništvo: vrijednosti, postupanja i praksu koja podržava pravo svakog djeteta i njegove obitelji neovisno o njegovim sposobnostima i teškoćama u razvoju. Poželjni ishodi ili rezultati inkluzivnih iskustava djece sa i bez teškoća uključuju osjećaj pripadanja, članstva, pozitivne socijalne odnose i prijateljstva te razvoj i učenje do optimalnog iskorištavanja potencijala (Pintarić Mlinar, 2014).

Svako dijete zaslužuju priliku maksimalno razviti vlastite potencijale i izgraditi trajne odnose. Uz pomoć dostupnog i aktivnog odgojitelja, roditelja i ostalih stručnih suradnika, djetetu sa Down sindromom omogućeno je rušenje mogućih postojećih prepreka koje postoje među svom djecom. Kada dijete osjeti da ga njegova okolina podržava i poštuje kao jedinku sa vlastitim stavovima i potrebama, ono će težiti izvrsnosti i postići će najbolje što može.

U želji da jednog dana djeci s Down sindromom s kojima ću možda imati prilike raditi osiguram adekvatne materijale, poticajna didaktička sredstva, kvalitetne metode rada i dobar uzor za razvoj pozitivnih struktura ličnosti bez obzira na teškoće uzrokovane kromosomskim abnormalnostima, proizlazi interes i motivacija za odabranu temu. Proučavajući literaturu željela sam proširiti postojeće znanje o Down sindromu, i ujedno učvrstiti kompetencije koje će konstruktivno djelovati na moj budući rad.

2. STAVOVI O TEŠKOĆAMA U RAZVOJU OD ANTIKE DO DANAS

Odgoj je star koliko i čovjek, premda je u najranijem periodu bio potpuno ili djelomično neosviješten. Odgoj djece sa smetnjama u razvoju nije se razvijao analogno odgoju ostale djece. Već u prvobitnoj zajednici takvu djecu nisu smatrali korisnom niti su je slično ostalima odgajali putem lova i sudjelovanjem u drugim važnim aktivnostima. U kriznim situacijama takvu su djecu ostavljali po strani nezaštićenu jer su predstavljala svojevrsni teret koga se trebalo riješiti.

Prvi pisani tragovi o djeci s teškoćama nađeni su u Egiptu za vrijeme vladavine Thebesa još 1500 god.pr.n.e. U dokumentu nazvan „Theban papyrus“ raspravljalo se o „iznimnoj djeci“. U njemu se teškoće definiraju invaliditetom uma i oštećenjem mozga.

Dakle, u antičko doba prema osobama sa smetnjama u razvoju uglavnom je dominirao netolerantan stav pa za njih nije ni moglo biti organizirano obrazovanje. U srednjem se vijeku stav prema tim osobama donekle izmijenio. Netolerantan se postupno transformira u tolerantan stav zasnovan na ideologiji kršćanstva koja propagira samilost prema nemoćnima. U doba reformacije tolerantan je stav djelomično narušen demonološkim stavom, naročito u odnosu na mentalno retardirane. Humanizam i renesansa usmjeravaju pažnju na čovjeka i na njegove ovozemaljske potrebe pa i osobe sa smetnjama u razvoju postupno, ali sve više postaju predmet interesa, najprije istaknutih pojedinaca, a zatim i društva.

I filozofski pravci racionalizam i senzualizam, te drugi faktori kao što su ratovi, poplave, epidemije i sl., koji su dovodili do nestašice radne snage, pružali su šansu istaknutijim pojedincima iz redova osoba sa smetnjama u razvoju da se uključe u rad i pokažu svoje sposobnosti. To i niz drugih činilaca pomogli su afirmaciji optimističkog stava prema tim osobama i povjerenja u njihove sposobnosti uključujući i sposobnost za obrazovanje, što je dovelo do otvaranja prvih škola za tu populaciju. Prva javna škola za slijepe otvorena je u Parizu (Valentin Hauy, 1784), a za mentalno retardirane također u Parizu (Edouard Seguin, 1837). Broj tih škola postupno se povećavao u Francuskoj, Europi i SAD-u, a istovremeno se proširivao i spektar obuhvaćenih smetnji u razvoju.

Prva škola za slijepe u našoj zemlji i uopće na Balkanu otvorena je u Zagrebu (Vinko Bek, 1895.), a za gluhe također u Zagrebu (Adalbert Lampe, 1885.).

Razvoj industrije, posebno serijske proizvodnje, omogućio je prihvaćanje osoba sa smetnjama u razvoju na tržištu radne snage, čime su stvorene pretpostvke za njihovo sustavno školovanje. Do drugog svjetskog rata izrastao je sustav specijalnog školstva, koji je nakon toga rata ekspanzirao. Tako su nastala dva samostalna i relativno neovisna sustava školstva – redovni i specijalni. Tek šezdesetih godina javile su se ideje i inicijative za prevladavanje dualizma tih dvaju sustava, izražene u obliku zahtjeva za odgojno-obrazovnom integracijom tih osoba u redovni sustav odgoja i obrazovanja.

Osnovu takvog zahtjeva činili su rezultati znanstvenih istraživanja, naročito u nekim visoko razvijenim zemljama, koji su pokazali da izdvajanje djece u specijalne škole

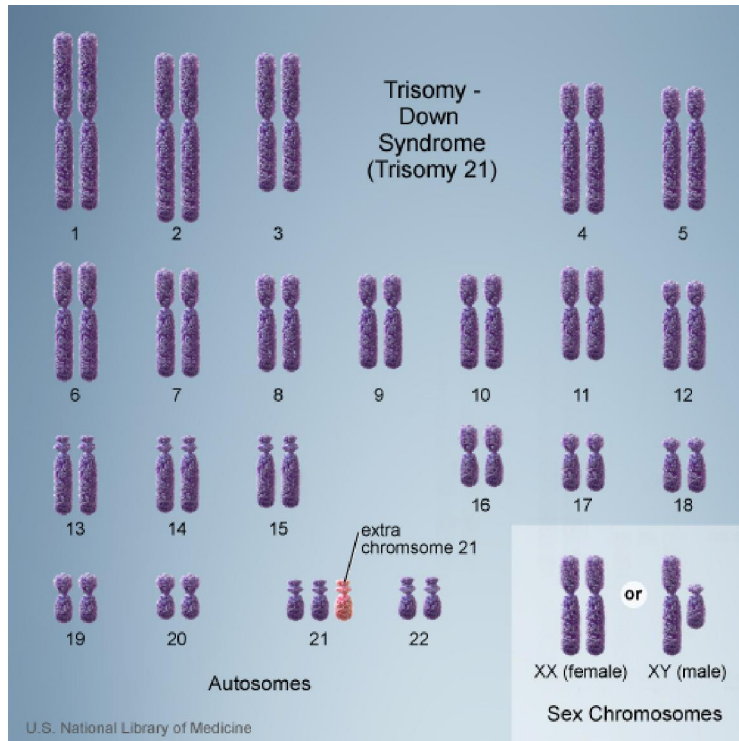
ima višestruke negativne posljedice na njihovu kasniju integraciju u rad i društveni život. Pokret odgojno-obrazovne integracije ima svjetski trend i značenje i postupno se afirmira ne samo u visoko razvijenim zemljama nego i u zemljama Azije, Afrike i Južne Amerike. U Hrvatskoj je Zakonom o odgoju i osnovnom obrazovanju iz 1980. i Zakonom o usmjerenom obrazovanju iz 1982. godine u tom pravcu učinjen reformski zaokret tako da je značajan broj djece uključen u redovne škole, gdje se ovisno o ispunjenim pretpostavkama manje ili više uspješno odgajaju i obrazuju. Ovaj vremenski period u nas i općenito u svijetu karakterizira realni stav prema odgoju i obrazovanju osoba sa smetnjama u razvoju, pri čemu je naglasak na njihovim prednostima i sposobnostima umjesto na njihovim ograničenjima. Manji broj tih osoba i nadalje će ostati u posebnim ustanovama (teške i višestruke smetnje), u kojima se ostvaruju programi rehabilitacije i osposobljavanja za samopomoć u svakodnevnom životu (Zovko, 1996).

Inkluzija je pristup u kojem se naglašava da je različitost u snazi, sposobnostima i potrebama prirodna i poželjna. Ona zahtjeva razvoj osjetljivosti i stvaranje uvjeta za artikulaciju i zadovoljavanje različitih individualnih potreba, a ne samo potreba osoba sa oštećenjem. No, bez obzira na individualne različitosti svi želimo biti voljeni, osjećati pripadnost, želimo raditi i biti poštovani. Zadovoljstvo vlastitim životom i prihvaćenost od ljudi kojima smo okruženi neosporno čine ključne elemente kvalitete života. Model inkluzije pruža svakoj zajednici priliku da reagira na način kojim će poticati razvoj cijele zajednice, time što će svaki njezin član imati važnu ulogu i biti poštovan.

3. DOWN SINDROM

3.1. OSOBITOSTI DJECE S DOWN SINDROMOM

Down sindrom jedna je od najučestalijih kromosomskih abnormalnosti. Down sindrom je genetska bolest pri kojoj se osoba rađa s dodatnim 21. kromosom, pa ima sveukupno 47 umjesto 46 kromosoma (Slika 1.). Iako je Down sindrom nemoguće spriječiti, može ga se otkriti još u trudnoći.

Slika 1. Kromosomi osobe rođene s Down sindromom

Ovu bolest opisao je Lagdon Down 1887. godine; ipak, tek je 1959. otkriven kromosom viška. Djeca s Down sindromom dijele određene crte lica i tjelesna obilježja poput okruglog lica, a plosnatog stražnjeg dijela glave, očiju nakošenih prema gore, većeg jezika i poprečne brazde na dlanu. Iako mnoga djeca s Down sindromom rastu sporijim tempom, u stanju su dostizati razvojne orijentire. Mnoga djeca s Down sindromom često su niža od svojih vršnjaka svoje dobi. Kognitivni razvoj često se razlikuje od pojedinca do pojedinca; većina djece ima blaga do umjerena oštećenja. Djeca mogu zaostajati u govoru, finijim i grubljim motoričkim vještinama, a mogu i sporije sazrijevati s obzirom na emocionalni, socijalni i intelektualni razvoj.

Iako se u djece s Down sindromom ciljevi postižu drugim tempom, mnoga su sposobna naučiti dovoljno da postanu vrlo aktivni članovi društva.

Neka djeca imaju urođene srčane mane, kao i manjkavosti sluha i vida. Ovi problemi sa sluhom i vidom često djeluju na djetetov jezik i vještine učenja (Moore-Mallinos, 2009).

U slikovnici *Moja prijateljica ima Downov sindrom*, autorica Moore-Mallinos (2009) govori o djevojčici koja je rođena s Down sindromom, međutim u poticajnoj je okolini iskorištavala sve svoje bogomdane potencijale bez obzira što su je njene teškoće u nekim situacijama ograničavale: *„Marta je bila prilično spora u nekim sportskim aktivnostima kojima smo se zabavljali, poput netjecanja u trčanju ili povlačenje konopa, ali dobro su joj išla druga umijeća. Marta je bila stvarno dobra na likovnoj radionici, a osobito joj je dobro išlo lončarstvo. Mogla je uzeti grudicu gline i izmodelirati je u bilo što, čak i lijepe tanjure i vaze!“*

Pojedincima s Down sindromom treba omogućiti mnoge rekreacijske, obrazovne i socijalne programe da u punini ostvare svoj potencijal i postanu prihvaćeni članovi društva.

Kao i ostala razvojna područja, tako su nekoć i intelektualne sposobnosti djece s Down sindromom bile uvijek potejnjivane. Premda se djeca s Down sindromom u svim područjima sporije razvijaju, ona ipak stalno napreduju (Ivanković, 2003).

3.2. RAZVOJNE KARAKTERISTIKE DJECE S DOWN SINDROMOM

3.2.1. MOTORIČKI RAZVOJ DJECE S DOWN SINDROMOM

Motorički razvoj djeteta s Down sindromom odvija se prema prilično tipičnom redosljedu: dizanje glave, okretanje, sjedenje, puzanje, stajanje i hodanje. Tome se kasnije priključuju kompliciranije sposobnosti: trčanje, hodanje po stepenicama, skakanje i poskakivanje. I pokreti ruku se odvijaju sličnim redosljedom: držanje, guranje, pružanje, povlačenje, udaranje i hvatanje. Kombinacijom ovih sposobnosti i istovremenim razvojem kognitivnih (spoznajnih) i socijalnih sposobnosti (ponašanje u drušvu), dijete može malo po malo sve točnije istražiti svoju okolinu (Ivanković, 2003).

Jako je važno da dijete s Down sindromom u prvim godinama života postigne što je moguće više uspjeha na području motorike. Ti uspjesi u razvoju neizostavni su za usvajanje kompliciranijih motoričkih procesa u budućnosti.

3.2.2. SENZOMOTORNI I SOCIJALNI RAZVOJ DJECE S DOWN SINDROMOM

Dijete u početku života najjače reagira na dodir. Na taj način dobiva mnoštvo informacija o svijetu. Zato je dobro stalno spajati vizualne i auditivne poticaje s podražajima dodira (Ivanković, 2003).

Neke od prijedloga kako se djeci mogu pružiti ciljani dodirni podražaji autorica Ivanković navodi u svom *Priručniku za roditelje i stručnjake*:

- Prijedlog 1: položite dijete na različite podloge (mekane i grube deke, tepihe, frotirne podloge, tapecirani namještaj), da njegova koža doživi što je moguće više različitih osjeta.
- Prijedlog 2: pokrijte dijete s različito teškim pokrivačima, toplim i hladnim odjevnim predmetima; već prema tome koliko se jako pokreće otpustite vezice na njegovoj odjeći, da može biti aktivnije, ili ih zategnite da se može lakše oduprijeti, izvodeći snažnije kretnje.

- Prijedlog 3: tražite mogućnosti za kombiniranje pokreta s izražajnom komunikacijom; djeca reagiraju aktivnije ako je kretnja popraćena govorom ili ritmičkim pjevanjem.

Oralno istraživanje vježba usnice, jezik i druge mišiće ustiju, koji su kasnije uključeni u žvakanje, gutanje i govor. Tako što sve stavlja u usta, dijete najkasnije u prvih nekoliko mjeseci života dobiva važne informacije o oblicima, temperaturi, okusu i različitim površinama. Zato ga u tome nikako ne treba sputavati.

Još donedavno, mislilo se da novorođenčad i mala dojenčad ne mogu gotovo ništa vidjeti, odnosno da se mogu samo ograničeno koncentrirati na objekte, te da ne mogu razlikovati predmete. To se, međutim, pokazalo netočnim. Danas se zna da su djeca već nakon poroda u stanju učiti putem optičkoga opažanja. Zato treba izabrati poticajne situacije za učenje, imajući na umu da: dojenčad najradije promatra ljudska lica, da se malo dijete najviše zanima za predmete koji su od njegovoga lica udaljeni otprilike 20 do 30 cm i da zvukovi dodatno pojačavaju interes djeteta (Ivanković, 2003).

Važno je da se dojenčetu ponude privlačna i smisljena iskustva. Tako se, na primjer, djetetu može pokazati bočica iz različitih smjerova prije nego mu se stavi u usta (Ivanković, 2003).

Dijete bolje uči na novim iskustvima i dojmovima negoli na poznatima. Iz tog razloga dijete treba što više izvoditi van, da čuje nove tonove, da osjeti vjetar ili istražuje list. Tako stječe osnovne vještine poput gledanja, zapažanja i istraživanja; tako uči razlikovati stvari i pratiti objekte u prostoru izvan doma; tako se stvaraju važne osnove za kasnije hvatanje i držanje (Ivanković, 2003).

3.2.3. RAZVOJ GOVORA DJECE S DOWN SINDROMOM

Riječju „komunikacija“ označavamo sposobnost male djece da izraze radost, ugodu, glad, bol i druge osjećaje, te da reagiraju na ono što čuju. Djeca već kao dojenčad mogu razlikovati mnoštvo ritmova, taktove, stanke, kao i glasnoću i visinu tonova. Roditelji općenito komuniciraju sa svojom djecom spontano im govoreći slogove „baba“, „tata“ itd., koje onda djeca ponavljaju. Djeca s Down sindromom, međutim, proizvode manje glasova, koji uz to nisu niti tako izražajni. Njihova govorna melodija ima manje visina i manje dubina, a njihov izražajni repertoar je i manje diferenciran. Zbog toga je važno ponuditi im veliki izbor različitih tonova i glasova, kako bi se poticala njihova sposobnost komunikacije (Ivanković, 2003).

Posebnost govora djece s Down sindromom je i u tome da uslijed zadebljanoga jezika i promjena na govornim organima većina djece nema rotirajući „R“, imaju mali raspon glasa pa unatoč tome što jako vole pjevati pjevaju „bez sluha“, u govoru se često javlja zamuckivanje koje je jače kad je dijete uzbuđeno, i na poslijetku, loše oblikuju glasove, što znači da je cijeli govor slabije razumljiv.

Djeca s Down sindromom prolaze, naime, kroz iste faze razvoja govora kao i prosječna djeca. No, njihova je brzina učenja govora znatno sporija, pa se ona zato duže zadržavaju na pojedinome razvojnome stupnju. Zbog toga je govor djece s Down sindromom najkasnije, a uglavnom i najslabije razvijena sposobnost. Stupanj razvoja govora kod djeteta s Down sindromom ovisi o njegovom općem razvoju, ali ponajviše o spoznajnoj razvijenosti djeteta (Ivanković, 2003).

Iz tog je razloga velika pozornost posvećena interakciji djeteta s Down sindromom s neposrednim okruženjem; na taj se način vrše promjene neuronskih veza u mozgu. Što je više interakcija s okruženjem raznolika, stvara se više neuronskih veza. U suprotnom, obitavanjem u nepodržavajućoj i restriktivnoj okolini, postojeće se veze gube jer se ne aktiviraju i ne koriste.

Ivanković (2003) u *Priručniku za roditelje i stručnjake* navodi nekoliko prijedloga kako djetetu možemo pružiti najviše poticaja, neki od njih su slijedeći:

- Prijedlog 1: govorite izmjenično visokim pa dubokim glasom; šapćite, fućkajte, sikkćite ili mu pušite u lice
- Prijedlog 2: govorite mu dobro artikulirane riječi s različitim vokalima i konsonantima; mijenjajte pritom jasno mimiku lica, jer djeca na to posebno paze
- Prijedlog 3: pjevajte mu različitim glasovima

Kod svih ovih podražaja odlučujuće je pozitivno odgovoriti na svaku reakciju dojenčeta koja pokazuje da uči na novim iskustvima.

4. DIJETE S DOWN SINDROMOM U ODGOJNOJ SKUPINI

Za razvoj djeteta s Down sindromom, osim ranoga poticanja razvoja do treće godine života, važnu ulogu imaju i godine provedene u dječjem vrtiću.

Dijete s Down sindromom može u vrtiću naučiti beskrajno mnogo toga. Kao i kod sve djece od tri do šest godina, i kod njih su razvojni stupnjevi vrlo različiti. Svako dijete stekne znanja s područja socijalnih iskustva, blage discipline, povećanja samostalnosti, koordinacije grube i fine motorike, boravljenja s različitim ljudima na različite načine.

Samostalno igranje jedna je od najvažnijih sposobnosti, koju dijete može usvojiti u dječjem vrtiću. Igra je prirodno sredstvo za učenje i razvoj. U ranoj fazi djeci s Down sindromom treba pomoći da oponašanjem nauče kako nešto mogu podvrgnuti svojoj volji. Oni moraju donositi odluke i dijeliti stvari s ostalima. Njihovo ponašanje, koje je do tada uglavnom bilo usmjereno samo na sebe, biva sputavano i oni moraju naučiti surađivati. Kombinacijom tih sposobnosti oblikuje se pozitivno ponašanje djeteta što pomaže roditeljima i odgojiteljima u ostvarivanju ciljeva usmjerenih na dijete.

Osjećaj radosti kad dijete otkrije nešto novo, a koji se u vrtićima potiče, posebno je važan za dijete s Down sindromom. Dijete koje se kasnije dobro snalazi u životu,

vjerojatno je jedno od onih, koje je smjelo svašta isprobavati i proživjeti dok je odrastalo (Ivanković, 2003).

5. ODGOJITELJ U RADU S DJETETOM S DOWN SINDROMOM

Tijekom praćenja, odnosno rada s djetetom s Down sindromom odgojitelj treba nastojati individualizirati pristup i voditi bilješke o tome kako dijete funkcionira.

Kada dijete s Down sindromom dođe u odgojnu skupinu prvo ga treba promatrati, te odgovoriti na neka pitanja; Kako dijete reagira na osjete?, Kako dijete obrađuje informacije?, Kako dijete pristupa određenim zadacima, planira i poduzima korake?, Kako dijete funkcionira na emocionalnom, socijalnom i intelektualnom planu?, Kako dijete komunicira sa drugom djecom?, Kakvi su djetetovi interakcijski obrasci u odnosu na vršnjake i odrasle?, Što znamo o djetetovu obiteljskom životu?. Promatranjem i prikupljanjem odgovora na navedena pitanja odgojitelj će dobiti bitne informacije te na lakši način izgraditi odnos i povjerenje s djetetom te zadovoljiti njegove jedinstvene odgojno-obrazovne potrebe (Greenspan i sur. 2008).

To radi pomoću individualiziranog odgojno-obrazovnog plana na način da prati djetetov motorički razvoj, kognitivni (spoznajni) razvoj, socioemocionalni razvoj, razvoj govora i jezika/komunikacije, djetetovu motivaciju za rad, neke osnovne životno-praktične i radne sposobnosti i slično.

Odgojitelj mora biti spreman na ulaganje dodatnih napora, na suradnju s ostatkom stručnog tima (logoped, pedagog...). Odgojitelj koji je dovoljno kompetentan za rad s djetetom s Down sindromom u svom će radu izbjegavati ubojite navike (Glasser) poput kritiziranja, prigovarivanja ili žaljenja, a umjesto njih će koristiti neke od skrbnih navika poput podržavanja, ohrabrivanja, prihvaćanja, vjerovat će u dijete i njegove potencijale i poštivati djetetove potrebe i želje i usklađivati dostupna sredstva i materijale sukladno djetetovim interesima i mogućnostima.

Nadalje, djetetu će omogućiti poticaje i aktivnosti koje će rezultirati pozitivnim emocionalnim stanjima, a ne frustracijom zbog mogućeg neuspjeha. Pozornost će posvetiti pronalaženju načina na koji će pomoći djetetu da otkrije kako su stvari međusobno povezane.

Izbor problema kojim će se baviti bit će postavljen prema djetetovim psihofizičkim mogućnostima, probudit će djetetovu intrinzičnu motivaciju, a metodom pokušaja i pogrešaka dijete s Down sindromom i odgojitelj zajedno će konstruirati djetetu nova znanja i spoznaje.

Odgojitelj dijete s Down sindromom treba poučavati strategijama za samoregulaciju, za prepoznavanje emocija, za izražavanje želje, za dijeljenje i međusobno sudjelovanje, samostalnost, radost igre s vršnjacima i rješavanje sukoba.

Za dijete s Down sindromom detaljnije planira i priprema okolinu za učenje, odnosno dnevne rutine i raspored kako bi se ostvarilo što jednostavnije prelaženje iz aktivnosti u aktivnost i podržale konstruktivne interakcije.

6. INDIVIDUALIZIRANI ODGOJNO-OBRAZOVNI PLAN

Individualizirani odgojno-obrazovni planovi izrađuju se i provode za djecu s teškoćama u razvoju koja su integrirana u odgojne skupine redovitog programa predškolskog odgoja i obrazovanja.

Svrha individualiziranog odgojno-obrazovnog plana je kontinuirano prilagođavanje sadržaja i aktivnosti planova odgojne skupine pojedinom djetetu s teškoćama u razvoju pri čemu se aktivnosti temelje na djetetovim sposobnostima, interesima i potrebama te jakim stranama pojedinih područja razvoja kako bi se postigao optimalan napredak na područjima razvoja na kojima su detektirane slabe strane te tako i sam proces (re)habilitacije djeteta i inkluzije općenito bio što uspješniji.

Individualizirani odgojno-obrazovni plan za svako pojedino dijete s teškoćama u razvoju temelji se na individualnom razvojnom profilu djeteta kojeg timski izrađuju odgojitelji djeteta, pomoćnik ukoliko je uključen u rad odgojne skupine, potom stručni suradnici psiholog, logoped i defektolog te u što većoj mjeri i sami roditelji djeteta s teškoćama. Pri izradi razvojnog profila detektiraju se jake i slabe strane pojedinog razvojnog područja (motorički razvoj, socio-emocionalni razvoj, razvoj govora, jezika i komunikacije te spoznajni razvoj). Također se naglasak stavlja na uočavanje djetetovih funkcionalnih sposobnosti, osobnih interesa i specifičnih potreba za nivoom podrške.

Tijekom pisanja samog individualiziranog odgojno-obrazovnog plana nužna je suradnja stručnog suradnika defektologa i roditelja kako bi roditelji bili upoznati sa svrhom individualiziranog odgojno-obrazovnog plana i uključeni u formiranje ciljeva, a kasnije i u evaluaciju. Tijekom provođenja samog individualiziranog odgojno-obrazovnog plana, logično je da se u suradnji s roditeljima naglasak stavi na suradnju odgojitelj-roditelj s obzirom da su roditelji u svakodnevnom kontaktu s odgojiteljima te da se u odgojnim skupinama provode aktivnosti usmjerene na ostvarenje specifičnih ciljeva individualiziranog odgojno-obrazovnog plana. Nivo suradnje odgojitelja i roditelja, same uključenosti roditelja, učestalosti individualnih razgovora i slično, ovisit će o potrebama djeteta, odgojitelja i roditelja u pojedinim situacijama (Pintarić Mlinar, 2014).

7. SURADNJA ODGOJITELJA I RODITELJA DJETETA S DOWN SINDROMOM

Autorica Zygmont-Fillwalk govoreći o odnosima između obitelji, škole i zajednice i njihovu snažnom utjecaju na dječji razvoj, naglašava važnost što ranijih i što angažiranijih odnosa kao preduvjeta budućeg uspjeha djece. (Ljubetić, 2014).

Primarni cilj suradnje odgojitelja i roditelja je dobrobit djeteta, i upravo iz tog razloga suradnja odgojitelja i roditelja nije luksuz, već postaje nužnost. Kada odgojitelj u skupinu dobije dijete s Down sindromom, treba biti motiviran za suradnju s roditeljima toga djeteta, ali isto tako spreman na moguće prepreke koje će se naći na putu suradnje s roditeljima. *Rad s roditeljima djece s posebnim potrebama vrlo je osjetljiv i emocionalno slojevit posao. Iziskuje puno senzibiliteta i emocionalne pismenosti, znanja i vještina.*“ (Milanović, M. i suradnice (2014). *Pomozimo im rasti; Priručnik za partnerstvo odgojitelja i roditelja.* Zagreb; Golden marketing – Tehnička knjiga)

Suočivši se s činjenicom da će dobiti dijete s Down sindromom, gotovo svi roditelji iskuse širok spektar različitih emocija, pozitivnih i negativnih. Predrasude nametnute od strane društva možda ih navode na to da svoje dijete smatraju manje vrijednim, i upravo iz toga razloga odgojitelj mora biti spreman ukloniti te predrasude i suočiti roditelje sa stvarnom slikom. Roditelji vape za suradnjom jer žele pomoći svom djetetu, brine ih njegova budućnost, međutim suočavaju se s različitim primjedbama i kritikama; zbog tog im je potreban cjelovita podrška.

Kada se dijete s Down sindromom uključi u redovite odgojno-obrazovni programe, ono mora biti predstavljeno svoj djeci i svim roditeljima na roditeljskom sastanku. „*Roditelji djeteta s posebnom potrebom nerado se uključuju u skupni rad s roditeljima – u roditeljske sastanke. Boje se reakcije drugih roditelja, boje se biti roditelj drugačijeg djeteta.*“ (Milanović, M. i suradnice (2014). *Pomozimo im rasti; Priručnik za partnerstvo odgojitelja i roditelja*. Zagreb; Golden marketing – Tehnička knjiga)

Odgojitelj je taj koji potiče komunikaciju roditelja djeteta s Down sindromom s roditeljima djece urednoga razvoja; upoznaje ih s problemom, prikazuje dijete u stvarnom stanju, govori o djetetovim mogućnostima i potencijalima, a nije usmjeren samo na djetetova ograničenja i teškoće.

Predrasude i kritike treba pobijediti, *ali će se pobjeda najprije ostvariti na socijalnom i pedagoškom planu, pa tek onda ne medicinskom i biološkom.*“ (Biondić, I. (1993). *Integrativna pedagogija*. Zagreb: Školske novine)

I roditelji i odgojitelji imaju aktivnu ulogu u poticanju djetetova razvoja, a korist od suradnje imaju svi; i dijete, i obitelj i odgojitelj.

8. ISTRAŽIVANJE; RAD S DJECOM S DOWN SINDROMOM U DJEČJIM VRTIĆIMA NA PODRČJU ZAGREBAČKE ŽUPANIJE

Na temelju moga vlastitog istraživanja o provođenju aktivnosti za dijete s Down sindromom koje je uključeno u redovite odgojno-obrazovne programe, u nastavku ću prikazati rezultate dobivene istraživanjem.

8.1. METODE ISTRAŽIVANJA

8.1.1. ISPITANICI

U istraživanju je sudjelovao ukupno 31 ispitanik (100% odgojitelji ženskog spola) iz 7 redovitih predškolskih odgojno-obrazovnih ustanova s područja Zagrebačke županije.

8.1.2. MJERNI INSTRUMENTI I NAČIN PROVEDBE ISPITIVANJA

Za potrebe istraživanja korišten je *Upitnik za odgojitelje o provođenju aktivnosti za dijete s Down sindromom*. Upitnik je bilo koncipirano na način da su odgojitelji anonimno trebali odgovoriti bi li određene aktivnosti provodili svakodnevno, povremeno ili nikada. Aktivnosti su bile podijeljene u 3 kategorije: poticanje motoričkog razvoja, poticanje razvoja govora i poticanje socijalnog razvoja. Na kraju su im bila postavljena neka općenita pitanja na koja je trebalo odgovoriti sa DA ili NE. Radi lakšeg razumijevanja rezultati su prikazani tablično i u postotcima.

9. AKTIVNOSTI KOJE BI ODGOJITELJI PROVODILI ILI NE BI PROVODILI U RADU S DJETETOM S DOWN SINDROMOM

9.1. PRIKAZ AKTIVNOSTI NAVEDENIH U UPITNIKU I PRIKAZ REZULTATA

Na osnovu dobivenih podataka, analizirani su upitnici koji su pokazali sljedeće rezultate.

Aktivnosti za razvoj područja: A) motorike, B) razvoj govora, C) socijalni razvoj

A) MOTORIKE

Cilj sljedećih aktivnosti je razvoj senzomotorne stimulacije (poticanje razvoja osjetila i pokreta) te drugih iskustava za učenje koja djetetu s Down sindromom mogu pomoći u poboljšanju dostignuća i vještina (tablica 1.)

Tablica 1. Rezultati dobiveni za aktivnosti za razvoj područja motorike ¹

AKTIVNOST	SVAKODNEVNO	POVREMENO	NIKADA
Preskačemo bare; na tlu nacrtamo „male bare“ – krugove raznih promjera, potom ih dijete preskače istovremeno pazeći da ne stane u „baru“.	0 %	100%	0%
Obuhvatiti veliku loptu s obje ruke; odgojitelj polaže svoje ruke na djetetove da bi mu pokazao kako se nešto može držati čvrsto i s pritiskom. Zatim mu pokazuje kako se razlikuje izmjenično puštanje i hvatanje. Pojačava to tako da glasnije kaže „DRŽI“ i „PUSTI“.	26%	74%	0%
Otvaranje i zatvaranje šake; Odgojitelj pokazuje djetetu kako se prsti otvaraju da bismo lopticu ili kuglicu pustili da padne. Isto tako, pokazuje mu kako se prsti zatvaraju kada npr. želimo napraviti lopticu od papira.	55%	45%	0%

¹ Aktivnosti za razvoj područja motorike preuzete od Koritnik (1978)

Aktivnost „**Preskačemo bare**“ u radu s djetetom s Down sindromom 100% odgojitelja, odnosno svi ispitanici provodili bi ovu aktivnost povremeno.

Aktivnost „**Obuhvatiti veliku loptu s obje ruke**“ u radu s djetetom s Down sindromom 26% odgojitelja provodilo bi svakodnevno, dok bi njih 74% ovu aktivnost provodilo povremeno.

Aktivnost „**Otvaranje i zatvaranje šake**“ u radu s djetetom s Down sindromom 55% odgojitelja provodilo bi svakodnevno, a ostatak, njih 45%, ovu bi aktivnost provodili povremeno.

B) RAZVOJ GOVORA

Aktivnosti opisane u tablici 2. Imaju za cilj razvoj djetetova aktivnog i pasivnog leksika, poticanje djeteta s Down sindromom na samostalno govorno izražavanje i konstruktivnu interakciju (verbalnu i neverbalnu) s neposrednom okolinom.

Tablica 2. Rezultati dobiveni za provođenje aktivnosti za razvoj govora

AKTIVNOST	SVAKODNEVNO	POVREMENO	NIKADA
Pjesmice o dijelovima tijela; Odgojitelj izgovarajući pjesmicu riječi prati pokretom kako bi ga dijete lakše razumjelo.	94%	6%	0%
Čitanje slikovnice Miffy; odgojitelj dijete uvodi u svijet poezije, upoznaje dijete s novim pojmovima i samim time bogati djetetov vokabular. Također, djetetu postavlja jednostavna pitanja potičući tako djetetov samostalni govorni izraz.	87%	13%	0%
Igra tonovima i glasovima; odgojitelj priča priču izmjenjujući duboki pa visoki glas, šapće, fućka.	100%	0%	0%

Aktivnost **Pjesmice o dijelovima tijela** u radu s djetetom s Down sindromom 94% ispitanih odgojitelja provodilo bi svakodnevno, a njih 6% bi ovu aktivnost provodilo povremeno.

Aktivnost **Čitanje slikovnice Miffy** u radu s djetetom s Down sindromom svakodnevno bi provodilo 87% odgojitelja, a njih 13% bi ovu aktivnost provodilo povremeno.

Aktivnost **Igra tonovima i glasovima** u radu s djetetom s Down sindromom svi bi odgojitelji provodili svakodnevno.

C) SOCIJALNI RAZVOJ

Cilj sljedećih aktivnosti je poticanje prosocijalnog i kompetentnog ponašanja u neposrednoj okolini; razvoj empatije, pozitivnih osobina ličnosti djeteta s Down sindromom i razvoj međusobnog uvažavanja (tablica 3).

Tablica 3. Rezultati dobiveni za provedbu aktivnosti za socijalni razvoj

AKTIVNOST	SVAKODNEVNO	POVREMENO	NIKADA
Igra uloga – kuhanje ručka; odgojitelj glumi dijete, a dijete s Down sindromom poziva da mu pripremi ručak.	23%	77%	0%
Samoinicirane djetetove aktivnosti; odgojitelj ne vodi dijete kroz aktivnost, već smatra da je dijete dovoljno kompetentno da samostalno organizira neki oblik igre/aktivnosti.	52%	48%	0%
Čitanje slikovnice Moja prijateljica ima Down sindrom; odgojitelj okuplja djecu kako bi im ispričao priču, pritom dijete s Down sindromom stavlja pokraj sebe. Čitajući slikovnicu, odgojitelj istovremeno svu djecu u skupini upoznaje s poteškoćom njihova prijatelja/prijateljice u skupini. Djeca urednog razvoja na taj način lakše prihvaćaju dijete s Down sindromom.	0%	100%	0%

Aktivnost **Igra uloga – kuhanje ručka** u radu s djetetom s Down sindromom 23% odgojitelja bi provodilo svakodnevno, a njih 77% bi navedenu aktivnost provodilo povremeno.

Samoinicirane djetetove aktivnosti 52% odgojitelja poticalo bi svakodnevno, a njih 48% bi iste aktivnosti poticalo povremeno.

Aktivnost **Čitanje slikovnice Moja prijateljica ima Down sindrom** u radu s djetetom s Down sindromom povremeno bi prakticirali svi ispitanici.

Tablica 4. prikazuje razmišljanja odgojitelja o radu s djetetom s Down sindromom. Naime, njih 55% smatra se dovoljno kompetentnima za rad s djetetom s Down sindromom, a od ukupno 31 ispitanika, samo njih 23% ima iskustva u radu s djetetom s Down sindromom. 81% ispitanih odgojitelja smatra da dijete sa Down sindromom uključeno u redovite odgojno-obrazovne programe otežava rad i ometa djecu urednoga razvoja u njihovim postignućima, dok ostalih 19% misli suprotno. Na poslijetku, svi odgojitelji slažu se s tvrdnjom da dijete sa Down sindromom uključeno u redovite odgojno-obrazovne programe može obogatiti humana uvjerenja i moralne vrijednosti djece urednoga razvoja.

Tablica 4. Razmišljanja odgojitelja o radu s djetetom s Down sindromom

	DA	NE
Smatrate li se dovoljno kompetentnim odgojiteljem za rad s djetetom s Down sindromom?	55%	45%
Imate li iskustva u radu s djetetom s Down sindromom?	23%	77%
Smatrate li da dijete sa Down sindromom uključeno u redovite odgojno-obrazovne programe otežava rad i ometa djecu urednoga razvoja u njihovim postignućima?	81%	19%
Smatrate li da dijete sa Down sindromom uključeno u redovite odgojno-obrazovne programe može obogatiti humana uvjerenja i moralne vrijednosti djece urednoga razvoja?	100%	0%

9.2. OSVRT NA REZULTATE DOBIVENE ISTRAŽIVANJEM

Rezultati istraživanja pokazuju, odnosno potvrđuju hipotezu navedenu na početku ovoga rada; odgojitelji provode dovoljno aktivnosti u radu s djetetom s Down sindromom kojega uključuju u aktivnosti s drugom djecom. Neke aktivnosti provode svakodnevno, neke samo povremeno, ali istraživanjem je potvrđeno da su angažirani u radu s takvim djetetom, odnosno da bi bili angažirani kada bi dijete s Down sindromom imali uključeno u svoju skupinu.

Većina njih (77%) nema iskustva u radu s djetetom s Down sindromom, no bez obzira na to, njih se 55% smatra dovoljno kompetentnima za rad s ovakvim djetetom. To ukazuje na činjenicu da su spremni nadograđivati svoja znanja iščitavanjem stručne literature, spremni su na suradnju sa stručnim timovima i unaprijeđivanje vlastite prakse za dobrobit djeteta s Down sindromom.

Svi ispitanici smatraju da dijete sa Down sindromom uključeno u redovite odgojno-obrazovne programe može obogatiti humana uvjerenja i moralne vrijednosti djece urednoga razvoja. To znači da bi svaki odgojitelj ponaosob ulagao napore u to da skupina upozna i bez predrasuda prihvati dijete sa Down sindromom; u konačnici bi to rezultiralo pozitivnim emocionalnim stanjima, razvojem empatije, prijateljstva i međusobnog poštivanja i uvažavanja.

„One test of the correctness of educational procedure is the happiness of the child.“, riječi su Marie Montessori koje potvrđuju da cilj odgojno-obrazovnoga rada nije nužno uspjeh na kognitivnom ili motoričkom planu; cilj je odgojno-obrazovnog rada djetetova sreća, a dijete je sretno kada odrasta u podržavajućoj okolini koja ga prihvaća i poštuje kao zasebnu jedinku.

10. ZAKLJUČAK

U provođenju uspješne predškolske inkluzije potrebno je provoditi timski pristup i to, kako u osiguravanju uvjeta, tako i u planiranju i provođenju odgojno-obrazovnih aktivnosti, pri čemu je planiranje i pružanje sustava podrške jedan od temeljnih preduvjeta uspješnosti inkluzije. U radu s djecom s teškoćama u razvoju vrlo je važan individualizirani pristup, kao i individualan terapijsko-rehabilitacijski rad: i u vrtiću i izvan njega. Raznovrsnim sadržajima i aktivnostima treba se poticati cjelokupni razvoj djeteta: motorički, socioemocionalni, intelektualni te razvoj komunikacijskih vještina.

Kontinuiranim stručnim radom, uz poštivanje interesa i potreba svakog djeteta s Down sindromom ili djeteta s nekom drugom vrstom teškoće, treba se nastojati ublažiti posljedice primarnog oštećenja, spriječiti razvoj sekundarnih teškoća te pripremiti dijete za primjereni oblik daljnjeg obrazovanja.

Radoznalost i potreba za otkrivanjem nepoznatoga, zbog sporijega spoznajnoga razvoja slabije su izraženi. Ali, kada se dijete s Down sindromom pravilno potiče na razvoj, tj. stimulira, ono može učiti. Dijete s Down sindromom samo uči sporije od ostalih (Ivanković, 2003). Upravo prilagodbom rada i individualiziranim pristupom djeci kojoj je dijagnosticiran Down sindrom bit će pružena mogućnost i sposobnost da postanu aktivnim sudionicima među svojim vršnjacima i u društvu.

Biti dobar odgajatelj koji će ostvariti kvalitetan odnos s djecom i suradnički odnos s roditeljima znači iz dana u dan napredovati u profesionalnom smislu. Biti dio dječjeg svijeta privilegija je koju odgojitelji uživaju iz dana u dan. Roditelji, odgajatelji, okolina trebaju biti dobri primjeri i zdravo okruženje za razvoj djece, kako one urednoga razvoja, tako i one s teškoćom u razvoju – iskrenost, empatiju i ljubav treba pružiti prvenstveno svojim primjerom. Iz ljubavi nastaje prijateljstvo, iz prijateljstva povjerenje. Biti oslonac i potpora djetetu u godinama kada nas ono kao stručnjake najviše treba je nešto što uistinu obogaćuje odgojitelja. Put do dječjeg srca ispunjen je različitim preprekama, a zadatak nas odgojitelja je popločiti taj put dobrim namjerama. Dječji osmijeh, djetetova sreća i njegovo povjerenje u nas najljepši je rezultat koji može proizaći iz svake aktivnosti.

I dijete sa Down sindromom je savršeno, samo na malo drugačiji način.

LITERATURA

- Biondić, I. (1993). *Integrativna pedagogija*. Zagreb: Školske novine.
- Daniels, Ellen R., Stafford, K. (2003). *Kurikulum za inkluziju*. Zagreb: Udruga roditelja Korak po korak za promicanje kvalitete življenja djece i obitelji
- Greenspan, I. S., Salmon, J. (2008). *Zahtjevna djeca - razumijevanje, podizanje i radost s pet „teških“ tipova djece*. Buševac: Ostvarenje d.o.o.
- Ivanković, K. (2003). *Downov sindrom u obitelji; Priručnik za roditelje i stručnjake*. Zagreb: FoMa.
- Koritnik, M. (1978). *2000 igara*. Zagreb: Savez društava „Naša djeca“.
- Ljubetić, M. (2014). *Od suradnje do partnerstva*. Zagreb: Element.
- Milanović, M. i suradnice (2014). *Pomozimo im rasti; Priručnik za partnerstvo odgojitelja i roditelja*. Zagreb; Golden marketing – Tehnička knjiga
- Moore-Mallinos, J. (2009). *Moja prijateljica ima Downov sindrom*. Zagreb: Neretva
- Pintarić Mlinar, Lj. (2014). *Priručnik za razvoj inkluzivnih ustanova ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja*. Jastrebarsko: Dječji vrtić Radost Jastrebarsko.
- Voskresensky- Baričić, T., (2004). „Downov sindrom“, *Majka i dijete*, str. 7-11.
- Vuković, D., Tomić-Vrbić, I., Pucko, S., Marciuš A. (2007). *Down sindrom - vodič za roditelje i stručnjake*. Zagreb: Hrvatska zajednica za Down sindrom.
- Zergollern-Čupak, Lj. (1998). *Downov sindrom – iskustva i spoznaje*. Zagreb: Centar za rehabilitaciju
- Zovko, G. (1996). *Odgoj izuzetne djece*. Zagreb: Hrvatska akademija odgojnih znanosti i Katehetski salezijanski centar